

Ірина Новосядла, кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2723-7596>

ТРАВМОІНФОРМОВАНІ МУЗИЧНІ ПРАКТИКИ НАЙДЖЕЛА ОСБОРНА У ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ І ПОСТВОЄННОГО СТАНУ

У статті актуалізовано проблему пошуку нових стратегій щодо підготовки здобувачів вищої музично-педагогічної освіти і оновлення освітніх програм, що пов'язано з потребою в кваліфікованих кадрах, здатних забезпечити психоемоційну підтримку вразливих категорій нашого суспільства, зокрема дітей, в умовах війни і повоєнного часу. Розглянуто освітній вектор діяльності британського педагога і композитора, фахівця в галузі музикотерапії Найджела Осборна. Розкрито сутність його травмоінформованих музичних практик, які засвідчили можливість імплементувати цей новий досвід в процес підготовки майбутніх музичних педагогів, що сприятиме розширенню меж їх професійних навичок, затребуваних в умовах війни та повоєнного стану.

Ключові слова: здобувачі вищої музично-педагогічної освіти; психоемоційна підтримка; травмоінформоване мистецтво; Найджел Осборн; проєкт Art Therapy Force; музикотерапевтичні практики; професійні навички в умовах війни і повоєнного стану.

Літ. 10.

Iryna Novosiadla, Ph.D. (Art Studies), Associate Professor of the
Music Education and Conducting Methods Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2723-7596>

NIGEL OSBORNE'S TRAUMA-INFORMED MUSICAL PRACTICES IN PROFESSIONAL MUSIC EDUCATION IN UKRAINE DURING THE WAR AND POST-WAR PERIOD

The article highlights the problem of finding new strategies for the training of higher music and pedagogical education students and updating educational programmes, which is associated with the need for qualified personnel capable of providing psycho-emotional support to vulnerable categories of our society, in particular children, in the conditions of war and post-war. In this context, the author emphasises the need to use the experience of foreign specialists in dealing with psychotrauma, one of whom is Nigel Osborne, a professor at the University of Edinburgh, a British composer and teacher, a specialist in music therapy. The educational vector of his activities in Ukraine is considered on the example of cooperation with several higher education institutions, including the V. Stefanyk Precarpathian National University, which became a participant in the Art Therapy Force project, which aims to improve society through educational and artistic practices. The definition of the term “trauma-informed art” is proposed as a trauma-conscious or trauma-sensitive empathy-based approach that involves reducing the impact of traumatic experiences on people's mental and physical health through the use of art. The features of conducting classes under the guidance of N. Osborne using trauma-informed musical practices are described, which consist in adherence to the basic principles: creating a safe space and an atmosphere of trust, providing the right to choose, ensuring interaction and empowerment. The author analyses the method of songwriting developed by him, which allows to stabilise the psycho-emotional state of a child after stress. It is emphasised that the application of a trauma-informed approach through musical practices has proven to be effective and that it is possible to implement this new experience in the training of future music teachers, which will help to expand the boundaries of their professional skills in demand in the conditions of war and post-war.

Keywords: students of higher music and pedagogical education; psycho-emotional support; trauma-informed art; Nigel Osborne; Art Therapy Force project; music therapy practices; professional skills in war and post-war conditions.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни, розв'язаної російською федерацією проти нашої держави, все українське суспільство зазнало колективної травми. За даними ВООЗ на жовтень 2024 року, 68 % українців повідомили про погіршення стану свого здоров'я порівняно з довоєнним періодом, а у 46 % спостерігаються проблеми з психічним здоров'ям. Люди виявилися не готовими до викликів, що постали перед ними, особливо відчутними важкі наслідки війни стали для найбільш вразливої

категорії – дітей. Складні реалії оголили проблеми ментального здоров'я суспільства й актуалізували потребу в пошуках стрес-переборюваних стратегій. Необхідність знаходити швидкі рішення для вироблення плану психоемоційної підтримки спонукала залучати напрацьований позитивний досвід. За три роки війни травмоінформований підхід довів свою ефективність у ретритних практиках для відновлення і стабілізації психічного стану людей. Однак проблема настільки глобальна, що її вирішення вимагає системної роботи, а також винесення в

освітній простір. Сьогодні існує потреба в підготовці компетентних педагогічних кадрів і використанні освітніх інструментів для підтримки ментального здоров'я в стресових умовах.

В реалізації травма-інформованого підходу в освітньому середовищі одним із його складових є соціально-емоційне навчання, метою якого є "розвиток соціальних та емоційних навичок учасників освітнього процесу для взаємодії з іншими людьми та регулювання власних емоцій" [1, 71]. У цьому контексті слід виділити травмоінформоване мистецтво (далі ТІМ – Авт.), яке володіє потужним потенціалом в умовах довготривалого стресу, спричиненого війною. І використання травмоінформованих музичних практик може пропонуватися як невербальний метод впливу на зменшення чи подолання його наслідків – а саме, для стабілізації психоемоційного стану чи соціально-психологічної адаптації.

В Україні вже діють програми, курси підвищення кваліфікації з арт-терапії, музикотерапії. Такі ініціативи впроваджуються в спільнотах практикуючих психологів і психотерапевтів, соціальних педагогів і логопедів, арт-терапевтичні практики активно задіюються в інклюзії, у реабілітації військових з ПТСР. Але що стосується використання можливостей ТІМ в системі вищої освіти для підготовки фахівців музично-педагогічного профілю, то зроблено лише перші кроки і дуже цінним у цьому плані є запозичення досвіду зарубіжних фахівців. Одним із них є Найджел Осборн – британський музикант і композитор, почесний професор Единбурзького університету, гуманітарний активіст, фахівець у галузі музикотерапії, автор унікальної методики з відновлення психоемоційного здоров'я дітей, травмованих війною. В Україні Н. Осборн активно співпрацює з університетами завдяки проєкту Art Therapy Force, діяльність котрого спрямована на оздоровлення суспільства через мистецькі практики. В рамках реалізації проєкту налагоджений тісний зв'язок між освітніми, мистецькими інституціями та волонтерськими організаціями і його метою є вироблення загальної стратегії системної роботи з кризовими станами внаслідок війни методами терапії творчістю та арт-педагогіки [7]. Однак, незважаючи на ефективність багатогранної діяльності Н. Осборна в Україні, її результати досі не внесені до наукового обігу. Звернення до теми пропонуваного дослідження зумовлено актуальною потребою у налагодженні навчального процесу підготовки майбутніх музичних педагогів з метою отримання ними компетентностей, затребуваних в їхній майбутній професійній діяльності під час війни і в умовах повоєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задіяння функціональних можливостей мистецьких практик з арт-терапевтичною метою стало предме-

том наукових досліджень психологів, психотерапевтів, мистецтвознавців, педагогів, а також публікацій практикуючих фахівців у галузі арт-терапії та музикотерапії. Але що стосується використання мистецтва для подолання колективної травми війни, то ця проблема в українському науковому просторі з'явилася не так давно й інтерес до неї є цілком закономірним з огляду на сучасні реалії.

На потужному зцілюючому потенціалі мистецтва в поєднанні з психотерапевтичною парадигмою і методологією наголошує Р. Горностай [2], вважаючи, що саме мистецтво володіє унікальними можливостями щодо вирішення великого кола терапевтичних завдань, серед яких і протидія колективній травмі, спричиненій війною. Особливо це стосується мистецьких практик, котрі передбачають високу активність учасників. Адже, на думку науковця, чим більше можливості переживати різні почуття, тим легшою буде травма і ефективнішим зцілення. І навпаки – блокування активності і переживання почуттів значно посилює травматизацію.

Розглядаючи підструктури травмоінформованого навчання, Т. Головатенко виділяє такі складові як знання про травму і вміння ідентифікувати ознаки травми в учасників освітнього процесу; організація травма-інформованого середовища на рівні закладу освіти чи на рівні окремого класу або заняття; підвищення рівня обізнаності усіх учасників освітнього процесу про способи надання психологічної підтримки та регулювання власного психологічного стану [1].

Д. Терновий [5], порушуючи питання вибору ефективних інструментів в роботі з психотравмою в сучасних реаліях, наголошує, що масштаб проблеми зумовлює потребу не лише у залученні психологів чи психотерапевтів, а й у збільшенні кількості фахівців завдяки увімкненню у цей ланцюг підготовку кадрів мистецьких закладів вищої освіти та класичних університетів. Таким кроком він вважає розробку освітніх програм з арт-терапії для здобувачів магістерського освітнього рівня.

Особливості підготовки майбутніх вчителів початкових класів щодо оволодіння практиками психологічної підтримки в умовах війни, розглядають Т. Черноус і В. Каламаж [6]. Вони виділяють техніки музикотерапії, які можуть виступати як чинники активації стрес-переборюваних стратегій, серед них, зокрема: терапевтичне написання пісень, види діяльності із залученням Орф-підходу (колективне музикування, спільна імпровізація тощо).

У своїх статтях А. Растрігіна [3, 4] науково аргументує потребу у зверненні до проблеми імплементації зарубіжного досвіду в систему підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, що дозволить здобувачам освіти набутти навички, необхідні для відновлення та підтримки метального здоров'я українців в умовах війни через творчо-

комунікативну діяльність. Нею наголошується на необхідності розробки нових траєкторій в розвитку музично-педагогічної освіти, що ґрунтуються “на врахуванні світоглядних трансформацій, які відбуваються в українському суспільстві тут і зараз та підтримці очевидного бажання молодого покоління бути причетним до соціокультурного життя держави” [3, 87]. В якості прикладу системної роботи у цьому напрямку і запозичення досвіду науковців Великобританії А. Растрігіна пропонує характеристику оновленої освітньої програми “Арт-комунікації та травмоінформоване мистецтво”, яка впроваджена в ЦДУ ім. В. Винниченка.

Однак досі бракує комплексної оцінки освітнього вектору діяльності Найджела Осборна в Україні, зважаючи на його активну і обширну залученість в процес реалізації стратегії професійної підготовки фахівців музично-педагогічного профілю в умовах викликів воєнного й післявоєнного часу.

Мета статті – охарактеризувати особливості навчально-освітнього процесу із залученням травмоінформованих музичних практик Найджела Осборна в українських ЗВО і окреслити їх значення для професійної ефективності студентів музично-педагогічного профілю. (Розглянути освітній напрям діяльності Н. Осборна в Україні запропоновано на правах координаторки його роботи в ПНУ ім. В. Стефаника в рамках участі в проєкті Art Therapy Force і керівниці факультативного курсу з ТІМ – Авт.).

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ ст. актуалізація проблеми травмоінформованого підходу відбулася завдяки Анджелі Кеннеді, яка є професоркою, клінічною психологинею та лідеркою травма-орієнтованого підходу у Великобританії. Науковиця вважає, що “бути “поінформованим про травму” – це набагато більше, ніж усвідомлення кількох речей у дитинстві, які викликали реакцію страху. Це філософія, яка поєднує дослідження, докази та мудрі слова про психічне здоров’я. Вона передбачає визнання того, що хоча наш вид є недосконалим, який спричиняє глибокий біль і руйнування собі самому у своєму оточенні, він також має дивовижну здатність розвиватися, рости і зцілюватися завдяки колективним діям, значною мірою завдяки тому аспекту, який унікально ідентифікує наш вид: нашій креативності” [8, 2].

Травмоінформована допомога через мистецтво – це практичний підхід, що передбачає підготовку майбутніх професіоналів-митців до арт-комунікаційної взаємодії й творчої діяльності з постраждалими [3]. Це травма-свідомий або травма-чутливий підхід на основі емпатії, що передбачає зменшення впливу травматичного досвіду на психічне та фізичне здоров’я людей за допомогою використання засобів мистецтва. Варто зазначити, що травма-чутливий підхід не є способом зцілення від травми (цим займаються підготовлені для роботи з

травмою психологи та психотерапевти), але, на думку Найджела Осборна, це спосіб подолання бар’єрів, про що свідчить досвід людей, що брали участь в травмоінформованих мистецьких практиках. На його думку, розвиток ТІМ є не лише актуальним, але й необхідним у сучасних умовах, де психологічна підтримка та реабілітація стають ключовими аспектами допомоги для осіб, які пережили військові конфлікти або інші травматичні події. Такий підхід сприяє не лише зціленню постраждалих, а й позитивно впливає на формування суспільства, забезпечивши йому злагоджений розвиток та стабільність [9].

Візити Найджела Осборна в Україну розпочалися невдовзі після початку повномасштабного вторгнення. Під час численних заходів, які проходять у лікарнях, дитячих притулках, навчальних мистецьких закладах, професор ділиться своїм багаторічним досвідом роботи з жертвами воєнних конфліктів та інших травматичних подій. Його унікальна методика була розроблена під час війни в Боснії та Герцеговині у 90-х роках ХХ ст., де він перебував як радник благодійної організації War child. За свою роботу з боснійськими дітьми під час облоги Сараєва Найджел Осборн був нагороджений “Медаллю свободи” (англ. Freedom Prize – Авт.) Інституту миру. Використані ним методи виявились настільки ефективними у психоемоційній підтримці дітей, котрі пережили стрес внаслідок війни, що він згодом реалізував їх в інших “гарячих” точках: на Кавказі, Близькому Сході, у Східній Африці, Південно-Західній Азії та Індії, де перебував із гуманітарною місією. Як гуманітарний активіст і фахівець з травмоінформованого мистецтва, професор Осборн вже упродовж тривалого часу працює в таборах сирійських біженців, допомагаючи дітям впоратись з наслідками пережитого стресу [9].

У 2022 р. розпочалася співпраця Н. Осборна з Українським католицьким університетом (Львів), Харківським національним університетом мистецтв ім. І.П.Котляревського та Львівським національним університетом ім. І. Франка. Для студентів цих університетів було запроваджено лекційно-практичний курс “Музика та творчість у громаді”. Студенти отримали можливість переконавшись в дієвості методики професора на практичних заняттях у дитячому притулку у Львові, де на той час перебували діти-сироти, вивезені з окупованих територій, а також у міській дитячій лікарні № 16 у Харкові.

У 2023–2024 рр. співпраця Н. Осборна з освітніми інституціями значно розширилась географічно і поглибилась змістовно. Так, до участі в проєкті Art Therapy Force до вищезгаданих ЗВО доєдналися Центральноукраїнський державний університет ім. В. Винниченка (м. Кропивницький) і Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ). Було досягнуто домовле-

ності про подальше включення лекційних курсів професора Осборна в навчальні програми, тож упродовж року відбулися лекції для студентів музично-виконавських і музично-педагогічних спеціальностей, присвячені відновленню психоемоційного здоров'я дітей через музикотерапевтичні практики. Студенти ознайомилися з методикою професора під час проведення практичних занять з дітьми ВПО, дітьми з інвалідністю, онкохворими, з дітьми працівників університету, котрі воюють у складі ЗСУ. Результатом цієї колаборації стала низка проєктів за участю студентів, викладачів та дітей під керівництвом Н. Осборна, а саме: відео-проєкт “Вертеп” в ЛНУ ім. І. Франка, вистава “Не бійся боятися” в ХНУМ імені І.П. Котляревського. Дуже ефективною і плідною стала волонтерська діяльність магістрантів спеціальності 025 Музичне мистецтво харківського університету мистецтв, в якій вони змогли власними зусиллями втілити музикотерапевтичні практики, розроблені Н. Осборном. Під наставництвом докторки мистецтвознавства, професорки Юлії Ніколаєвської ними було реалізовано проєкти “Музичні казки”, “Музичні ранки” та започатковано “Лабораторію звуку” для маленьких пацієнтів гематологічного відділення міської клінічної лікарні № 16.

Цікавими прикладами використання травмоінформованих музичних практик стали такі проєкти під керівництвом Найджела Осборна як “Монстр-опера”, створена студентами, викладачами факультету мистецтв ЛНУ ім. І. Франка та дітьми учасників бойових дій – працівників цього університету, а також дитячий мюзикл “Як монстри рятували Рутенію” за участю учнів дитячої музичної школи № 1 м. Кропивницький, чий батьки загинули або постраждали під час війни, і студентів спеціальності 014.13 “Середня освіта (Музичне мистецтво)” ЦДУ ім. В. Винниченка, котрі навчаються за освітньою програмою “Арт-комунікації та травмоінформоване мистецтво”. За основу створення цих двох проєктів було взято такий метод Н. Осборна як *songwriting* (в перекладі з англ. – “написання пісні” – Авт.). Це можливість трансформувати біль, страх, травматичні переживання в музику, створену самостійно всіма учасниками в процесі імпровізації і компонування музики. Імпровізація передбачає інтуїтивний вибір музичних рішень, а композиція допомагає викристалізувати музичну думку і занотувати її. Задум полягає в тому, що діти мають побороти “монстрів, котрі живуть в них” – страх, тривогу, агресію. За допомогою студентів діти створювали образи цих монстрів, використовуючи різні музичні засоби: лад, тональність, мелодичну інтонацію, ритмічний малюнок, динамічні відтінки, гармонічний супровід (акорди, арпеджіо – дисонуючі чи консонуючі, залежно від характеру персонажа). Слова до теми кожного “монстра” також придумували самі

діти, це не обов’язково мали бути римовані рядки – головне, щоб текст відображав травматичні події, котрі стали для них тригером. Розгортання сюжету – це боротьба з монстрами і обов’язкова перемога над ними (тобто, власними страхами). Щоб процес мав терапевтичний ефект, у дітей вироблялося розуміння, що написати пісню самому – це можливо.

Отриманий під час створення цих проєктів досвід дозволив студентам усвідомити різницю між заходами, котрі організовуються без урахування бажань дітей і здебільшого передбачають їх пасивну участь, і травма-інформованими перформансами, де надважливим є процес творення дитиною самою і “для себе”, втілення в образах своїх переживань, усвідомлення нею особистої спроможності реалізувати власні ідеї. Слід зауважити, що успішність створення таких проєктів залежить від багатьох факторів. Роль фасилітатора, яку опановували студенти, полягає в тому, що вони лише керують процесом, пропонуючи різні варіанти для музичної реалізації ідей учасників групи, а саме: допомогти написати мелодію, текст, підібрати гармонію і ритм, створити аранжування, тобто “технічно” оформити те, що запропонували діти. У методі *songwriting* процес є важливішим за результат і естетична цінність “готового” варіанту є другорядною, в порівнянні з його значенням в терапевтичному чи реабілітаційному процесі. На думку студентів, котрі брали участь в проєктах, цей метод надає вихованцям можливість вільного творення, що несе позитивні емоції й має сприятливий ефект щодо підтримки психологічного стану дітей.

Ще одним вектором в реалізації стратегії проєкту *Art Therapy Force* є науково-практична діяльність. Так, вищезгаданими університетами було організовано й проведено кілька міжнародних конференцій, присвячених проблемам мистецтва й освіти під час війни: “Мистецтво в час криз: навчання і терапія” (ЛНУ ім. І. Франка), “Мистецький освітній простір у контексті реалізації сучасної парадигми освіти” (ЦДУ ім. В. Винниченка), “Війна. Психотерапія травм” (УКУ). Учасниками конференцій були українські і зарубіжні науковці в галузі педагогіки, мистецтвознавства і психології, практикуючі психотерапевти, педагоги, музикотерапевти. Серед спікерів конференцій був Н. Осборн, котрий виступив із доповідями на теми ролі і впливу музичного мистецтва у кризові періоди та можливості його застосування як терапевтичного засобу в профілактиці та лікуванні негативних психічних та фізичних станів дітей, постраждалих внаслідок військових дій [10].

Співпраця Н. Осборна з Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника розпочалася в листопаді 2023 року. Для викладачів і студентів Навчально-наукового Інституту мистецтв

відбулася лекція і майстер-клас за його участю на тему “Мистецтво як засіб психологічної підтримки дітей: теорія, практика, досвід”. А з березня цього ж року розпочалась робота факультативного курсу “Мистецтво і війна: педагогіка і практика”, слухачами якого стало вісімнадцять студентів, що навчаються на бакалаврському і магістерському рівні за спеціальністю 014.13 “Середня освіта (Музичне мистецтво)”. В рамках цього курсу професор Осборн прочитав кілька лекцій з ТІМ, в яких проаналізував біо-соціальну і психо-біологічну природу травми, таким чином зосередивши увагу студентів на базових знаннях для їх подальшої роботи з вразливими категоріями нашого суспільства.

На практичних заняттях, котрі проводив Н. Осборн, студенти мали можливість ознайомитись із ключовими принципами ТІМ і їх прикладним втіленням. Професор зауважив, що в основі роботи з дітьми, психологічно травмованими війною, має лежати розуміння динаміки травми, а саме врахування того, як травматичний досвід може впливати на поведінку та сприйняття, як це може проявлятися в творчому процесі і які засоби слід вибирати, щоб уникнути ретравматизації. Тому в проведенні заняття слід дотримуватися наступних принципів:

- створення безпечного середовища для вираження емоцій та досвіду, яке допомагає зменшити відчуття загрози;
- створення атмосфери довіри, врахування особистих меж та потреб учасників;
- надання права вибору: бути частиною мистецького процесу без примусу, з правом контролю над власним досвідом;
- забезпечення взаємодії і розширення можливостей для реалізації власних думок і фантазій.

Кожний з цих принципів пропрацьовується на занятті за допомогою різних тілесно-рухових вправ та музичних інструментів. Наприклад, для створення атмосфери довіри студенти виконували дуже просту вправу: плескаючи один одному по долоні, передавати ці плескання по колу, але той, хто передає і той, хто “приймає”, повинні це зробити одноомотно. Можна потім робити це з ударними музичними інструментами. Вправа “Емоційне коло” була спрямована на право вибору: коло учасників ділиться на емоційні зони (тиха радість, тихий смуток, голосна агресія, голосна радість). Кожна емоція передається за допомогою звуків відповідних інструментів (тихі звуки – шумові, голосні – ударні) і відтворюється у довільному ритмі (можна додати голос). Учасник, який стоїть посередині кола, сам вибирає зону, яка “резонує” з його внутрішніми відчуттями, і ніби грає на емоційному інструменті. Коли він наближається до вибраної зони, має “звучати” відповідна емоція. Кожна дитина може спробувати себе в ролі такого “музиканта”.

При виконанні вправи “Імітація” виробляється навичка соціальної взаємодії: кожен учасник по черзі придумує якийсь голосовий звук (зітхання, здивування, жаль, схлипування, заперечення, здогадка, звуконаслідування голосів тварин і т.п.) і передає його далі по колу, потім це робить наступний учасник і т.д. Передавати звуки потрібно в швидкому темпі. Можна з дітьми відгадувати, що кожен звук означає.

Це був новий і корисний досвід для студентів, результатом якого стало розуміння того, як через активне музикування, правильно побудоване заняття можна зняти напруження, викликати довіру і створити відчуття безпеки, що допомагає вирівняти гормональний фон, а отже – відновити емоційний баланс, відрегулювати дихання тощо. Проведені лекції і практичні заняття Н. Осборна в ПНУ ім. В. Стефаника засвідчили активну увагу і запит студентської аудиторії на вивчення дисципліни на постійній основі, що актуалізує потребу в оновленні освітньої програми і введення вибіркової навчальної дисципліни “Травмоінформоване мистецтво” в якості її освітнього компоненту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підготовка фахівців, котрі володіють мистецькими практиками для взаємодії з людьми, психологічно травмованими війною, та ментального оздоровлення суспільства сьогодні є одним із пріоритетних напрямів вищої освіти. Використання цих практик в навчальному процесі дасть змогу підвищити рівень підготовки майбутніх музичних педагогів відповідно до запитів українського суспільства, а також забезпечити знаннями для втілення актуальних музикотерапевтичних проєктів. Поширення аналогічного досвіду українських та зарубіжних спеціалістів в освітньому просторі України може стати предметом подальших наукових дискусій та інспірує до нових досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головатенко Т. Освітлогічний вимір концепту “травма-інформоване навчання” у системі професійної підготовки вчителів початкових класів. *Перспективи та інновації науки. Серія “Педагогіка. Психологія. Медицина”*. №8 (26), 2023. С. 65–77. DOI: [http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)-65-77](http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-65-77)
2. Горностай П. Мистецтво в подоланні колективної травми війни. Простір арттерапії: мистецтво відновлення психічного здоров’я в часи війни : матеріали ХХ Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (31 березня – 2 квітня 2023 р.) / за наук. ред. О.Л. Вознесенської, Л. О. Подкоритової. Київ: ВГО “Арт-терапевтична асоціація”, 2023. С. 19–22.
3. Растрюгіна А. Імплементация зарубіжного досвіду арт-комунікаційної взаємодії у підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва. *Наукові записки ЦДУ ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 213.

2024. С. 291–296. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-291-296>

4. Растрюгіна А. Мистецькі комунікації в музично-педагогічній освіті: до постановки проблеми. Теорія та практика мистецької освіти у цивілізаційних викликах сьогодення / за наук. ред. З. Гнатів, Т. Медвідь. Дрогобич, 2023. С. 31–33.

5. Терновий Д. Магістерська освіта з арт-терапії як ефективна відповідь на виклики війни. Простір арттерапії: мистецтво відновлення психічного здоров'я в часи війни : матеріали XX Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (31 березня – 2 квітня 2023 р.) / за наук. ред. О.Л. Вознесенської, Л.О. Подкоритової. Київ: ВГО “Арт-терапевтична асоціація”, 2023. С. 92–94.

6. Черноус Т.Ю., Каламаж В.О. Активізація стрес-поборюваних стратегій майбутніх учителів початкових класів засобами музики. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Психологія”* : науковий журнал. Острого : Вид-во НаУОА, червень 2022. № 15. С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2022-15-62-71>

7. Art Therapy Force. URL: <https://artherapyforce.com.ua/home-uk/pro-nas/> (дата звернення: 25.02.25)

8. Kennedy A., Abrahams D., Lee T.E. An implementation framework for the use of creative arts in collective healing. Report Print Version. Opera Circus, Kings College London. 2024. p. 30.

9. Morris, Ch. Nigel Osborne Interview (2018). *Composition: Today*. URL: http://www.compositiontoday.com/interviews/nigel_osborne.asp (дата звернення: 25.02.25)

10. Osborne N. Some aspects of art therapy activity in Ukraine in the context of the ART THERAPY FORCE project in 2022-23. Мистецтво у кризові періоди: навчання і терапія. Матеріали II Міжнародної конференції (17 жовтня 2024 року) / гол.ред. М.І. Циганик; Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2024. С. 8–11.

REFERENCES

1. Holovatenko, T. (2023). Osvitlohichnyi vymir konseptu “trauma-informovane navchannia” u systemi profesii-noi pidhotovky vchyteliv pochatkovykh klasiv [The educational dimension of the concept of ‘trauma-informed learning’ in the system of professional training of primary school teachers]. *Prospects and innovations of science. Series “Pedagogy. Psychology. Medicine”*. No 8 (26), pp. 65–77. DOI: [http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)-65-77](http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-65-77) [in Ukrainian].

2. Hornostai, P. (2023). Mystetstvo v podolanni kolektyvnoi travmy viiny [Art in overcoming the collective trauma of war]. The space of art therapy: the art of restoring mental

health in times of war : materials of the XX International Interdisciplinary Scientific and Practical Conference (31 March – 2 April 2023) / edited by O.L. Voznesenska, L.O. Podkorytova. Kyiv, pp.19–22. [in Ukrainian].

3. Rastryhina, A. (2024). Implementatsiia zarubizhnogo dosvidu art-komunikatsiinohi vzaiemodii u pidhotovku maibutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva [Implementation of foreign experience of art-communication interaction in the training of future music teachers]. *Scientific Notes of V. Vynnychenko Central State University. Series: Pedagogical sciences*. No. 213, pp. 291–296. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-291-296> [in Ukrainian].

4. Rastrygina, A. (2023). Art-komunikatsiiv v muzychno-pedahohichnyi osviti: do postanovky problemy [Art communications in musical and pedagogical education: before the problem statement]. Theory and practice of art education in the civilisation challenges of today / edited by Z. Hnativ, T. Medvid. Drohobych, pp. 31–33. [in Ukrainian].

5. Ternovyi, D. (2023) Mahisterska osvita z art-terapii yak efektyvna vidpovid na vyklyky viiny. [Master’s degree in art therapy as an effective response to the challenges of war]. The space of art therapy: the art of restoring mental health in times of war : Proceedings of the XX International Interdisciplinary Scientific and Practical Conference (31 March – 2 April 2023) / edited by O.L. Voznesenska, L.O. Podkorytova. Kyiv, pp. 92–94. [in Ukrainian].

6. Chernous, T.Yu. & Kalamazh, V.O. (2022). Aktyvatsiia stres-pereboriuvanykh stratehii maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy muzyky [Activation of future primary school teachers’ stress-coping strategies by means of music]. *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series Psychology: scientific journal*. Ostroh : NaUoA Publishing House. No. 15, pp. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2022-15-62-71> [in Ukrainian].

7. Art Therapy Force. Available at: <https://artherapyforce.com.ua/home-uk/pro-nas/> (Accessed 25 Feb. 25) [in Ukrainian].

8. Kennedy, A., Abrahams, D. & Lee, T.E. (2024). An implementation framework for the use of creative arts in collective healing [Report Print Version]. Opera Circus, King’s College London, 30 p. [in English].

9. Morris, Ch. Nigel Osborne Interview (2018). *Composition: Today*. Available at: http://www.compositiontoday.com/interviews/nigel_osborne.asp (Accessed 25 Feb. 25). [in English].

10. Osborne, N. (2024). Some aspects of art therapy activity in Ukraine in the context of the ART THERAPY FORCE project in 2022-23. Art in times of crisis: education and therapy. Proceedings of the II International Conference (17 October 2024) / editor-in-chief M.I. Tsyhanyk; Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, pp. 8–12. [in English].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025

“Пізнай свій край... себе, свій рід, свій народ, свою землю – і ти побачиш шлях у життя. Шлях, на якому найповніше розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторувавши стежину, із тієї стежини вже рушили у життя твої нащадки. І також будеш ти”.

Тригорій Сковорода
український філософ

